

Vizuální média v dějepisné výuce - poštovní známka III.

Kamil Štěpánek

Pedagogická fakulta MU

stepanek@ped.muni.cz

Rozhodujícím podnětem pro uplatnění známek ve výuce dějepisu nemusí být zdaleka jen procvičování a zvládnutí potřebného stupně orientace v historickém čase a prostoru. (Viz. blíže: **Vizuální média v dějepisné výuce - poštovní známka II.**)

Následující řádky jsou proto koncipovány jako rejstřík námětů odstupňované náročnosti – ať už ve formě obecných inspirací nebo zcela konkrétně formulovaných dílčích úkolů. Dávají vyučujícímu nejen prostor k dopracování podle vlastních představ, ale i možnost přímé aplikace s přihlédnutím k vědomostní a mentální vyspělosti žákovského kolektivu.

V metodickém ohledu si připomeňme alespoň **nejdůležitější pravidla analýzy ikonického textu (zde filatelistického materiálu):**

- **Popis** vyobrazení (osoby, předměty, symboly, místa), jeho uspořádání, textu a číselných údajů.
- **Identifikace** údajů umožňujících určit dobu vzniku a zařazení do konkrétní historické epochy
- **Analýza** (jak jsou osoby atd. ztvárněny?, význam symbolů, na koho se obrací známka?)
- **Interpretace** (za jakým účelem, cíle tvůrce nebo objednavatele, co a proč bylo nebo nebylo zobrazeno).

Jak bylo již uvedeno v souboru **Vizuální média v dějepisné výuce - poštovní známka II**, mohou další náměty k úkolům posílit u žáků dovednosti v oblasti poznatkové, odborně oborové i komunikační a prohloubit některé klíčové kompetence (k řešení problémů, komunikativní, pracovní apod). Úkolovací potenciál známkové tvorby vznikal mnoho desetiletí a přirozeně nabízí nejrozličnější, na sobě nezávislé, úkoly odstupňované náročností. Ať už budou řadit známky do prázdného formuláře a tak upevní vědomí toku historických dějů (viz. metodický materiál **poštovní známka II**), definovat pojmy nebo se pokusí reflektovat politické a režimní proměny vztahu k jednotlivým tématům historie.

Alternativní variantou procvičování, prohlubování a rozvíjení sdělených poznatků prostřednictvím poštovních známek může být například využití důslednosti, s jakou naše země dodržuje tradice zobrazování vrcholného představitele státu na známkách. Kromě dokladování všech změn v prezidentském křesle lze uvažovat i o nejrozličnějších mezipředmětových vztazích. Není nikterak obtížné si představit, že poštovní emise je možné vnímat kromě režimní propagandy a společenské reflexe i jako alternativní materiál zrcadlící dobovou hladinu cen ve vztahu k příjmům obyvatelstva. Úkoly obsahující jednoduché početní konstrukce a úkony ilustrované vybraným filatelistickým materiálem podpoří mezipředmětové vztahy s matematikou: Konkrétní plnění spočívá v porovnání ceny známek s dobovými průměrnými výdělky. K dispozici máme však i celou škálu nepolitických emisí připomínající významné vědce fyziky, chemie, biologie a motivy z botaniky i zoologie nabízející v analogické linii uplatnění příslušného rejstříku interdisciplinárních vazeb.

- **Inspirátor procvičovacích a rozvíjejících úloh¹:**

Podnětem k využití filatelistického materiálu v dějepisné hodině finálního ročníku základní školy by se mohl stát následující příběh: Londýnský exil se na sklonku války postaral o vydání poštovní emise známek pro potřeby osvobozeného Československa. Tvoří ji dvojice vyobrazení osmi československých vojáků, kteří padli na frontách 2. světové války. Mezi portréty žáci najdou osobnosti známé: letce Aloise Vašátka, příslušníka pozemních vojsk Otakara Jaroše nebo výsadkáře Josefa Gabčíka (ale také

méně známé letce: Zimpricha, Krále, příslušníky pozemních jednotek: Řídkého, Adámka a vojenského lékaře Nováka). Tak trochu detektivní zvláštností emise je absence jmenovek. (Obsah příslušného dílu historického magazínu ČT věnovaného tomuto příběhu je dostupný

¹ Pokud není v úkolu uveden konkrétní příklad filatelistického materiálu, očekává se, že jej vyučující vybere v zásobníku známek **Vizuální média v dějepisné výuce - poštovní známka II**

na <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/6826-pribeh-londynske-emise/> nebo

<http://www.filatelieceskoslovensko.cz/www-filatelie-cesko-slovensko-cz/eshop/3-1-Ceskoslovensko-1945-1992/219-2-1945-Znamky-arsiky-spojky/5/1465-Londynske-vydani/comment#anch1> apod.)

1) Úkol: Varianta A) Nejprve odstraňte známkovou anonymitu jmenovaných. Prostřednictvím internetu nebo určené literatury si opatřete portréty představitelů odboje, porovnejte s poštovními známkami a vytvořte popisky. Zjistěte hodnoty v době bojového nasazení a případné povýšení k uctění jejich památky. Tito hrdinové sloužili u konkrétní „zbraně“ – tedy druhu vojska a účastnili se skutečných válečných operací. Z prvků výstroje, uniforem či pozadí se pokuste získat maximum informací. V literatuře nebo internetu vyhledejte údaje o místech bojů, kterých se zúčastnili tři identifikovaní hrdinové, ale také naše vojenské jednotky. Zjistěte, zdali je ve známkové tvorbě období 1945-48, 1948-89 a 1989-současnost (hledejte na <http://galerie.znamek.cz/>), patrná proměna zájmu o jednotlivé osobnosti odboje, pokuste se objasnit příčinu. Diskutujte se spolužáky o správnosti záměru objednavatelů emise ponechat hrdiny odboje v anonymitě a tak symbolicky uctít druhý vojska, které se odboje zúčastnily. *Doporučené řešení: 48-89 oslava východního odboje, potlačování účastníků odboje v řadách západních spojenců)*

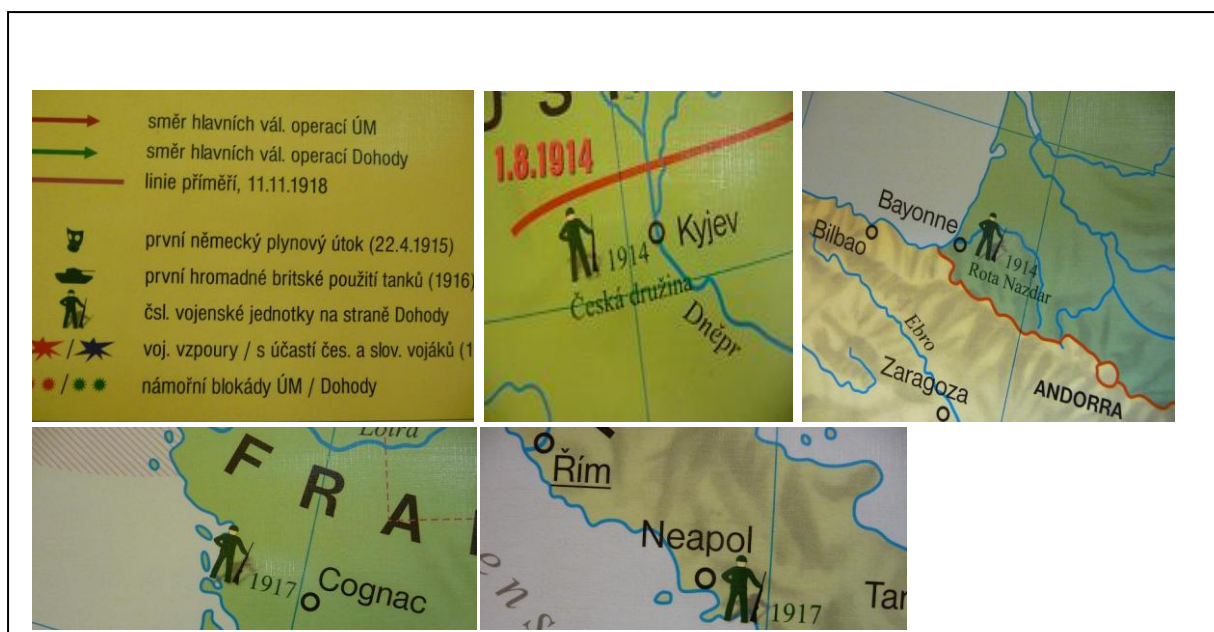
Varianta B) V archivu České televize na <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10095687448-historicky-magazin/207452801280034/> naleznete besedu historiků na dané téma. Většinu úkolů zadaných ve variantě A) splníte při pozorném sledování tohoto pořadu. Prostřednictvím stejného pořadu zjistěte údaje o ostatních pěti hrdinech odboje. Případně vyhledejte internetové texty na téma – Příběh londýnské emise a pokuste se zjistit požadované údaje z nich.

2) Úkol: Analyzuj a porovnej obrazové, textové i číselné údaje na předložených (volbu provede vyučující) poštovních známkách! **Uspořádej chronologicky a vlož do tabulky!** Při řazení filatelistického materiálu současně **rozlišuj aktuální dobové a výroční – vzpomínkové vyobrazení!**

3) Úkol: Na mapě 1. světová válka 1914-1918² vyhledej podle údajů ze vzpomínkové emise čs. zahraničních jednotek (legií) místa formování jednotlivých vojenských útvarů (Kyjev, Bayonne).

Orientační návrh řešení: ilustrační foto - legenda mapy a ukázka historicko-geografických sdělení mapy.

² Použitá nástěnná mapa: I. světová válka / vznik ČSR, 160 x 120 cm 2v1, Stiefel Eurocart.

4) **Úkol:** Počátky čs. zahraničního odboje v 1. sv. válce připomněla po dvaceti letech série výročních známek. (V tomto textu je zastupují ukázky 1Kč Československo 1914-1934 s tématem Přísaha roty Nazdar v Bayonne a 50h Československo Přísaha a posvěcení praporu České družiny v Kyjevě. Přestože se jedná o čtyři známky v sérii, k zadání úlohy postačí kterákoliv z nich.) Žáci ve skupině plní např. úkoly typu: popis vyobrazení, identifikace symboliky, lokalizace na mapě 1. světová válka 1914-1918, zjištění podrobných faktografických údajů o zahraničních jednotkách. (Tj. všechny země, ve kterých byly čs. jednotky ustaveny, jejich názvy, počáteční (finální) údaje o počtech příslušníků, vysvětlení

širšího historického pozadí.) *Orientační návrh řešení:* symbolika - český lev, lipové ratolesti,

vavřín, meč apod., jednotky - rota Nazdar v Bayonne r. 1914; Česká družina Rusko r. 1914, Itálie r. 1918...)

5) Úkol: Na základě svých znalostí o jednotlivých obdobích moderních národních dějin zdůvodni preferovaná známková témata a **chybějící** motivy, které se **naopak mohly objevit až dodatečně** na výročních – připomínkových známkách. *Orientační návrh řešení:* protektorátní známková tematika - A. Hitler, zraněný německý voják, R. Heydrich versus

poválečná tematika - zahraniční i domácí odboj, Lidice; ...období reálného socialismu - symboly komunistického učení, spojení se SSSR vs. demokratický stát po listopadu 1989 – Václav Havel; totalitní perzekuce - Milada Horáková, svobodné volby apod.

6) Úkol: Pojmenuj typickou symboliku jednotlivých historických úseků našich národních dějin, tak jak je na filatelistickém materiálu vyobrazena. Odlišuj státní, vojenskou, ideologickou apod. *Orientační návrh řešení:* (lev, lipové ratolesti, vavřínové ratolesti, meče, zaťaté pěsti, srp, kladivo, hvězda, rudá barva, ozubená kola apod.)

7) Úkol: Na základě obrazových, textových a číselných údajů poštovní známky pojmenuj srozumitelně historická období našich moderních dějin. *Orientační návrh řešení:* „normalizace“, „protektorát“ apod. a zadavatele – objednavatele jednotlivých emisí známek. *Orientační návrh řešení:* např. německá okupační správa, komunistický režim 50. let; „normalizační“ období...a pod).

8) Úkol: Popiš vybrané známky a pokus se **vyložit záměr** zpracovaných námětů, důvod jejich vzniku. Oba postupy – popis a výklad od sebe důsledně odděl! *Orientační návrh řešení:* Např. přísaha roty Nazdar - podpora vojenských tradic 1. republiky.

9) Úkol: Objasni souvislost mezi vyobrazenými osobnostmi na známkové sérii 1. republiky (T. G. Masaryka, Edvarda Beneše a M. R. Štefánika).

Orientační návrh řešení: Propagace politiků, kteří

vzájemně spolupracovali v odboji za 1. sv. války a významnou měrou se zasloužili o vznik samostatného československého státu.

10) Úkol: Pokus se vysvětlit proč a kdy byly vybrané historické události (filatelistický materiál vybere vyučující v zásobníku *Vizuální média v dějepisné výuce - poštovní známka II*) připomenuty výročními emisemi, jiné zůstaly nepovšimnuty? *Orientační návrh řešení:*

(přehledně viz. vyplněná tabulka *Vizuální média v dějepisné výuce - poštovní známka II.* - výroční aktualizace přímo souvisí s dobovým režimem/politickým uspořádáním.)

11) **Úkol:** Legionářské tradice – výroční známky. **Vyhledej na mapě** Evropa 1. sv. válka místa související s formováním čs. jednotek. Obsahují-li známky také **chronologické údaje, seřaď** je správně a **vyhledej v literatuře** příp. na internetu podrobnější informace. Na jejich základě se pokus **sestavit souvislé sdělení** (objasni historické souvislosti).

12) **Úkol:** Identifikuj osobnosti na známkách, jejich úlohu v historii a vzájemné vztahy. Pokus se podle námětů na známkách a průvodních textů pojmenovat ekonomické, politické a sociální priority komunistického režimu.

13) **Úkol:** Vyhledej v učebnici nebo textu podrobnější historické údaje o osvobozování republiky v den provedení přetisku protektorátní známky (zde 7. 5. 1945). **Orientační návrh řešení:** *Důsledek květnového povstání proti okupaci probíhajícího od 5. května 1945. Tedy 3. den povstání. Živelně použito v místech, kde se pošty a spojové služby dostaly z dosahu zanikající protektorátní správy.*

14) **Úkol:** Popiš, analyzuj a vyhodnot' přesvědčovací postupy použité v této poštovní známce z 50. let 20. století. **Orientační návrh řešení:** Text: "Socialistické

soutěžení a sovětské metody práce zlepšují železniční dopravu.“ Možný **popis** vyobrazení: Plnou parou uhánějící vlaková souprava vyzdobená pěticípou hvězdou. Rychlost, dynamika, jasný směr vlakové soupravy vyzdobené symbolem zdrojové ideologie(komunistické) a textem zvýrazňujícím „zkušeného hospodáře“ (SSSR) Možný **výklad**: Tato poštovní známka vykazuje výrazné rysy manipulativního sdělení. Zadavatel přesvědčuje o účinnosti a správnosti svého řešení, zvolenou symbolikou podtrhuje nekompromisnost směřování, apod.

15) Úkol: Zjisti prostřednictvím internetu, zdali se na tvorbě československých známek podíleli významní umělci a grafici? **Orientační návrh řešení:** Ano, podíleli. Viz. např. Wikipedie -heslo ceniny: Cyril Bouda, Max Švabinský, Alfons Mucha, Adolf Born a další...

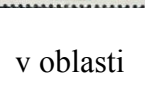
16) Úkol: Zjisti pomocí internetu, zdali jsou od vzniku samostatného čs. státu na známkách důsledně zobrazováni jeho prezidenti resp. nejvyšší představitelé. Pokus se zjistit jak je to v jiných zemích. **Orientační návrh řešení:** Jsou zobrazováni důsledně. Viz např. prohlídka <http://www.filaso.cz>. Tato tradice není v jiných zemích zcela běžná.

17) Úkol: Stručně shrň historické události, které vedly ke vzniku těchto přetiskových známek, doplň chronologické údaje: **Orientační návrh řešení:** Zánik Rakouska – Uherska a vznik Československé republiky 14. 11. 1918; rozpad 2. čs. republiky s vyhlášením Slovenské republiky 14. 3. 1939 a Protektorátu Čechy a Morava 15. 3. 1939.

známkách a znalostí pojmenuj priority komunistického režimu ideové a zahraničně politické.

17) Úkol: Na základě vyobrazení na svých v oblasti hospodářské,

Orientační návrh řešení: budování těžkého průmyslu, kolektivizace zemědělství(JZD), těsné spojení se SSSR, učení marxismu-leninismu.

18) Úkol: Zopakuj si co víš o vládě J. V. Stalina, jeho nástupci v Sovětském svazu a vysvětli, proč se motiv s jeho vyobrazením v naší známkové tvorbě objevuje naposledy v roce 1955.

Orientační návrh řešení: J. V. Stalin byl za praktiky diktátorské vlády (nad celým blokem komunistických

států) svým nástupcem N. Chruščovem veřejně odsouzen, kult jeho osobnosti potlačen, totalitní režim zmírněn.

19) **Úkol:** Výstižně popiš postavy vyobrazené na výroční známce, podle průvodních údajů je zařaď do správného období našich národních dějin. Vysvětli obrazné spojení v jehož prospěch autor přesvědčuje a propaguje jej. **Orientační návrh řešení:** Ozbrojený dělník a ozbrojený husita. Dělník pod vedením komunistické strany je pokračovatelem husitských revolučních tradic. Postoje, pohledy, symbolika sevřené pěsti naznačují odhodlanost, pevnou vůli, jasné cíle.

podpory a o získání těchto stran o jejich Vyjmenuj tato současnými

20) **Úkol:** Komunistický režim se snažil prostřednictvím propagace, oslavy vybraných povolání sociálních skupin na svoji identifikaci s režimem. Porovnej se motivy známek.

Orientační návrh řešení: zejména dělnická povolání – hutník, horník, soustružník, stavební dělník, ... družstevní rolník - manuální práce.

21) **Úkol:** Objekty na těchto známkách představují typický projev kultu osobnosti. Vysvětli proč. (Pomocné pokyny: Nejprve prostřednictvím internetu a údajů, které lze vyčíst - známky chronologicky zařaď, zjisti kde stál pomník (jakou získal přezdívku), kde

se nacházelo mauzoleum, co je to mauzoleum – k čemu sloužilo, připomeň, kdo byl Kl. Gottwald, v jaké politické situaci se tehdy nacházelo Československo apod.). **Orientační návrh řešení:** Stalinův pomník v Praze na Letné v nadživotní velikosti z r. 1955, přezdívka „fronta na maso“; mauzoleum jako hrobka orientálních vládců vs. dělnický prezident apod.

Ač ztrácí s nástupem technologií 21. století poštovní známka nevyhnutně pozice na spojových a komunikačních frontách, její historická úloha v oblasti propagace a propagandy může být vhodně využita právě v dějepisné edukaci. I z těchto důvodů, představuje předkládaný text úvodní praktická východiska uplatnění filatelistického materiálu. Problematika úzce souvisí s rozvojem heuristických aktivit a kritických postojů žáků, které se při práci společně s dalšími obrazovými prameny jako jsou plakáty či fotografie podílejí na rozvoji mediální gramotnosti a vizuální kultury. Zde osvojení specifického úsporného jazyka a typických vlastností, kterými k nám promlouvá právě poštovní známka. Úspěšný výsledek této alternativní aktivity vyučujícího nepochybně podpoří vhodné uplatnění metod mediální

výchovy a elementárních analytických postupů, se kterými jsou žáci seznamováni v rámci školního dějepisu. Poté v ní mohou rozpoznat a pochopit nejen proces posilování národních či státních kořenů a tradic, ale i jejich vykořeňování nebo deformování. Poštovní známka tak má šanci opustit roli pasivní ilustrace, ať už si získá své místo v analyticko-receptivních nebo tvořivých činnostech žáků. Obecný proces školní edukace zase může získat další dílčí podporu v boji proti pasivnímu přijímání vizuálních informací, za rozpoznávání jejich vnitřních hodnot, které spočívají ve významech, vztazích a analogiích.